

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

AZERBAIJAN AĞIZLARINDA UZUN ÜNLÜLERDEN KAYNAKLANAN SESLİK İZLER

Phonothèque traces caused by long vowels in the azerbaijan dialects

Süleyman Kaan YALÇIN¹ ve Mehmet ÖZEREN²

¹ Doç. Dr., Firat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ, skyalcin23@gmail.com, orcid.org/0000-0002-3908-9204

² Doç. Dr., Firat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ, mehmetozeren@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0003-4386-8312

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
23.02.2023

Kabul/Accepted:
05.05.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1255465

Anahtar Kelimeler

Uzun ünlüler, seslik izler,
Azerbaycan Ağızları

Keywords

Long vowels, phonothèque
traces, Azerbaijan dialects

ÖZ

Türkçede ünlüler boğumlanma süreleri bakımından normal, kısa ve uzun süreli ünlüler olmak üzere üçe ayrılırlar. Uzun ünlüler, boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan yahut normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlüler olarak tanımlanmaktadır.

Türkmen, Yakut ve Halaç lehçelerinde sistemli olarak korunan; diğer lehçelerde ise düzenli olarak korunamayıp, çoğunlukla kısaltıldıkları görülen uzun ünlülerin, birçok lehçede ve ağızda hiçbir seslik iz bırakmadan kısalmış normal süreli ünlülerle karıştığı; bazı lehçe ve ağızlarda ise çeşitli değişiklikler meydana getirerek seslik izler bıraktığı görülmektedir. Bu seslik izler; ünlü ikizleşmesi, tonlulaşma, inceme, kalınlaşma, ünsüz türemeleri ile genişlemedi.

Türk dilinin neredeyse hemen her lehçesinde görülen uzun ünlülerin kısaltırken bırakmış olduğu seslik izlere birçok Azerbaycan Ağızında da rastlamak mümkündür. Bu çalışmada Azerbaycan ağızlarındaki seslik izlerin tespit edilebilmesi için başta Azerbaycan Diyalektoloji Lugati olmak üzere bu lugatin basımından sonra yayımlanmış olan Karabağ, Nahçıvan vb. ağızlarla ilgili çalışmalara da müracaat edilmiştir. Çalışmada Azerbaycan ağızlarındaki uzun ünlülerin kısaltırken bırakmış olduğu seslik izler, Türk dilinin tarihi dönemleri ve çağdaş lehçeleri ile karşılaştırmalı olarak incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

In Turkish, vowels are divided into three as normal, short and long vowels in terms of their condensation time. Long vowels are defined as vowels whose articulation time is longer than the duration of a normal vowel or that includes the articulation time of two normal-length vowels.

Long vowels have been systematically preserved in Turkmen, Yakut and Khalaj dialects. In the other dialects they couldn't be regularly preserved, generally they shortened and mixed with normal vowels without any phonothèque trace, but in some dialects phonothèque traces can be seen with various alternation. These phonothèque traces are diphthong, vocalization, thinning, thickening, consonant derivation and widening.

It is possible to come across the allophonic traces of long vowels, which are seen in almost every dialect of the Turkish language, while shortening, in many Azerbaijani Dialects. In this study, in order to determine the allophonic traces in Azerbaijani dialects, especially the Azerbaijan Dialectology Lugati, Karabakh, Nakhchivan, etc., which were published after the publication of this dictionary. Studies on dialects such as. In the study, the vowel traces left by the long vowels in Azerbaijani dialects were tried to be revealed by examining them comparatively with the historical periods and contemporary dialects of the Turkish language.

Atf/Citation: Yalçın, S. K. ve Özeren, M. (2023). Azerbaycan Ağızlarında Uzun Ünlülerden Kaynaklanan Seslik İzler. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 617-624.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Süleyman Kaan YALÇIN, skyalcin23@gmail.com

1. Giriş

Ünlüler, boğumlanma biçimlerinin yanı sıra süreleri açısından da değerlendirilmektedir. Bunlardan uzun ünlü, boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan yahut normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlü (Korkmaz, 1992: 156) olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle bir konuşma temposu içinde ortalama/normal bir sürede boğumlanan ünlülere “normal süreli ünlüler”, normalden daha kısa sürede boğumlananlara “kısa ünlüler”, normalden daha uzun bir sürede boğumlananlara ise “uzun ünlüler” denilmektedir (Buran, 2007: 32–33).

Uzun ünlülerin Türkmen, Yakut ve Halaç lehçelerinde sistemli olarak korundukları, diğer lehçelerde ise düzenli olarak korunamayıp, çoğunlukla kısaltıldıkları görülür (Tekin, 1995: 38).

Uzunlukları koruyamayan ünlülerin birçok lehçede hiçbir seslik iz bırakmadan kısaltıldığı ve birincil kısa ünlülerle karıştıkları hâlde aynı ünlülerin bazı lehçelerde çeşitli değişiklikler meydana getirerek seslik izler bıraktığı görülür. Bu seslik izler; ünlü ikizleşmesi, tonlulaşma, incelleme, kalınlaşma, ünsüz türemeleri ile genişlemedir (Tekin, 1995: 123; Yalçın, 2013: 36-37; Başdaş 2007: 98). Tekin (TDBUÜ: 155-158) bu seslik izlere son seste görülen ünlü türemelerini de eklemiştir; ancak son seste gösterilen ünlü türemesi örneklerinin daha farklı sebeplere (ek veya sözcük kalıntıları, yeniden alıntılama vb.) bağlı olarak ortaya çıktığını düşündüğümüz için Tekin’in belirttiği bu seslik izi uzun ünlülerden kaynaklanan seslik izlere dâhil etmedik.

Uzun ünlülerin kısalırken bırakmış olduğu seslik izlere Azerbaycan Türkçesi ağızlarında da rastlanmaktadır. Bu çalışmada Karabağ, Nahçıvan ağızları başta olmak üzere Azerbaycan Dialektoloji Lügeti’nde yer alan çeşitli ağızlardaki uzun ünlülerin kısalırken bırakmış olduğu seslik izler, Türk dilinin tarihî dönemleri ve çağdaş lehçeleri ile karşılaştırmalı olarak incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Ünsüz İkizleşmesi

Ünsüz ikizleşmesi, iç seste iki ünlü arasında bulunan ve vurguyu üzerinde bulunduran ikinci hece başındaki ünsüzlerin açık ve zayıf boğumlanmalı ilk hece ünlülerinin etkisi altında kendi hece sınırlarını aşacak bir yeğlilikle boğumlanmaları sonucunda, söz konusu ünsüzdeki tekrarlanma olayıdır (Korkmaz, 1992: 163). Ünsüz ikizleşmesi aslında Türkçenin yapısına aykırı bir durumdur; ancak hem tarihî dönemlerde hem de birçok çağdaş lehçede sınırlı sayıda da olsa bu tarz kullanımlara rastlamak mümkündür. Bunun sebebi ise genelde ya ifadeyi pekiştirmek ya vurgu ya da söz içindeki bir sesin başka bir sese benzemesi veya başka sesleri kendisine benzetmesi olarak gösterilmiştir. Bu hususlarla ilgili olarak Türkiye Türkçesi ve ağızları ile çeşitli Türk lehçe ve ağızlarında görülen (eşek > eşşek, sekiz > sekkiz, dokuz > dokkuz, küçük > küççük, yedi > yeddi, sakal > sakkal, iki > ikki vb. sözcükler örnek olarak verilmektedir (Üstüner, 2003: 53–65).

Tekin (1995: 148)’e göre ise aslında ünsüz ikizleşmesi bir nevi ünsüz uzamasıdır ve ünsüz ikizleşmesini uzun ünlülerin varlığı ile izah etmek mümkündür; çünkü açık hecedeki uzun ünlünün çekici tesiri ile müteakip hecenin başındaki ünsüz ikizleşir. İkizleşme ile ilk hece kapalı hâlde gelir ve uzun ünlü kısalır. Başka bir deyişle ikizleşme bir çeşit karşılama (telâfi) uzamasıdır. Yani kaybolan ünlü uzunluğunun yerini ünsüz uzamasının almasıdır. Bu olayın Türkçenin tarihî dönem ve lehçelerindeki örnekleri şöyledir:

Harezmi Türkçesinde (AT. yēti (TDBUÜ: 182) >) yetti “yedi”; Azerbaycan Türkçesinde yeddi (Ercilasun, 2005: 402; Ergin, 1981: 115; Seçgin, 2003: 105).

Azerbaycan Türkçesinde (sakāl (TDBUÜ: 153) >) saqqal “sakal”; Türkmen Türkçesinde saqqal (Bozkurt, 1999: 304; Ergin, 1981: 115; Seçgin, 2003: 105; Kara, 2000: 19).

Karahanlı ve Harezmi Türkçesinde (AT. ēki (TDBUÜ: 181) >) ekki; Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde ikki “iki” (Ercilasun, 2005: 402; Coşkun, 2000: 29; Öztürk, 1994: 20; Bozkurt, 1999: 405; Üstüner, 2003: 55). Gagauz Türkçesinde (AT. yān (TDBUÜ: 175) >) yan-a-ş- > yannaş- “yanaşmak” (Özkan, 1996: 82).

Kazak ve Nogay Türkçelerinde (āçığ (TDBUÜ: 153) >) aşı > aşışı “acı”; Kırım Tatar Türkçesinde accı (Koç ve Doğan, 2004: 105; Atay, 1998: 71; Yüksel, 2005: 117).

Azerbaycan ağızlarındaki ünsüz ikizleşmesi örnekleri ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

sakāl (TDBUÜ: 153) > saqqal (KA: 293) “sakal”; saqqal (NA: 575) “sakal”; saqqal (ADL: 469, Berde, Ucar) “yaşıt, akran”; saqqal (ADL: 469, Kürdemir) “mısır püskülü”.

yēti (TDBUÜ: 182) > yēddi (KA: 366; NA: 660) “yedi”; yēddilik (ADL: 628, Kazak); yēddiarhadönen (ADL: 627, Megri, Ucar).

toküz (TDBUÜ: 153) > dokğaz, dokğuz, dokkuz (KA: 98) “dokuz”; doqquzdon (ADL: 149, İmişli) “yara adı”; (ADL: 149, Göyçay, Laçın) “iğne yapraklı bir ağaç türü”.

ātım (TDBUÜ: 172) > addım (KA: 3) “adım”; addamac (ADL: 2, Ağbaba) “merdivan”; addamaş (ADL: 2, Ağdaş, Göyçay, Oğuz, Şemkir) “adımlama neticesinde çeperde oluşan geçit”.

3. Genişleme

Genişleme, kelime içindeki dar sıradan ünlülerin çeşitli sebeplerle boğumlanma özellikleri bakımından geniş sıradan ünlülere dönüşmesidir (Korkmaz, 1992: 160). Uzun ünlüler açısından düşünüldüğünde ise dar uzun ünlünün kısalma temayülü neticesinde genişlemesidir. Genişleme örneklerine Türkçenin çeşitli dönem ve lehçelerinde rastlanmaktadır:

Bulgar Türkçesinde (üç (TDBUÜ: 55) >) üç “üç” (Ercilasun, 2005: 213).

Azerbaycan Türkçesinde (AT. ğla- (TDBUÜ: 175) >) ağla- “ağlamak”, (AT. ĩ (TDBUÜ: 175 >) ağaç (Yalçın, 2018: 113) “ağaç”.

Kırım Tatar, Karakalpak ve Kazak Türkçelerinde (AT. ěki (TDBUÜ: 181) >) eki “iki” (Doerfer, 1995: 185; Yüksel, 2005: 91; Uygur, 2001: 4; Koç ve Doğan, 2004: 78; Bozkurt, 1999: 453).

Kırım Tatar Türkçesinde (AT. ět- (TDBUÜ: 182) >) et- “etmek”, (AT. ğla- (TDBUÜ: 175) >) ağla- “ağlamak”, (AT. ěn- (TDBUÜ: 181) >) en- “inmek”, (AT. tě- (TDBUÜ: 182) >) de- “demek” (Doerfer, 1995: 185; Yüksel, 2005: 91).

Kumuk Türkçesinde (AT. kěçe (TDBUÜ: 182) >) keçe “gece”; Kırım Tatar Türkçesinde gece (Doerfer, 1995: 185; Yüksel, 2005: 91; Baykoca, 1998: 34).

Kumuk ve Özbek Türkçelerinde (ĭr (TDBUÜ: 105) >) yer “yer”, Kırgız Türkçesinde cer (Baykoca, 1998: 35; Başdaş ve Kutlu, 2004: 33; Coşkun, 2000: 7).

Karaçay-Malkar Türkçesinde (AT. ěr (TDBUÜ: 181) >) ertte “erken” (Tavkul, 2001: 140).

Kazak Türkçesinde (AT. yěti (TDBUÜ: 182) >) jeti “yedi”, Yeni Uygur Türkçesinde yette (AT. ěşik (TDBUÜ: 181) >) esik (eşik, kapı) (Koç ve Doğan, 2004: 78; Bozkurt, 1999: 453; Öztürk, 1994: 14).

Kazak Türkçesinde (AT. ěşik (TDBUÜ: 181) >) esik “eşik, kapı” (Koç ve Doğan, 2004: 78; Bozkurt, 1999: 453).

Kırgız Türkçesinde (AT. bĭl (TDBUÜ: 75) >) bel “bel” (Başdaş ve Kutlu, 2004: 33).

Özbek Türkçesinde (AT. yě- (TDBUÜ: 182) >) ye- “yemek”, (AT. kěp (TDBUÜ: 182) >) kěbi “gibi” (Coşkun, 2000: 7).

Yeni Uygur Türkçesinde (AT. kězu (TDBUÜ: 108) >) kěza “kuzu” (Öztürk, 1994: 14).

Karay Türkçesinde (AT. ũdı- (TDBUÜ: 179) >) uyan- > oyan- “uyanmak” (Kıvrakdal, 2000: 33).

Türkmen Türkçesinde (AT. yěrı- (TDBUÜ: 179) >) yěre- “yürü-” (KTLS, 1991: 1098; Gülensoy, 2000: 159; Demir ve Yılmaz, 2003: 116).

Azerbaycan ağızlarındaki genişleme örnekleri ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

bŭti- (TDBUÜ: 179) > budak, budak (KA: 58) “budak”; buda- (NA: 268) “budamak”; budala- (ADL: 62, Quba) “budamak, doğramak”; budama (ADL: 62, Kazak) “değnek, budanmış ağaç parçası, iri baston”. ğla- (TDBUÜ: 175) > ağla- (KA: 5; NA: 199) “ağlamak”.

ĭ (TDBUÜ: 175) > ağaç/ağaç/ağaç (KA: 4-5); ağaç (NA: 198) “ağaç”; ağacotu (ADL: 3, Qubadlı) “ağaç kenarında biten yosun”.

běş (TDBUÜ: 182) > beş (NA: 248) “beş”.

ěn- (TDBUÜ: 181) > en-/eniş (KA: 111) “inmek, iniş”; ende (ADL: 173, Şamahı) “alçak”.

ěşik (TDBUÜ: 181) > eşi (KA: 124); eşi (NA: 347) “eşik, kapı”.

ũdı- (TDBUÜ: 179) > oyan- (KA: 124; NA: 358) “uyanmak”.

yět- “yedekte götürmek” (TDBUÜ: 182) > yet- (NA: 665) “yedeğinde götürmek”; yedey (KA: 369) “yedek”.

kěç (TDBUÜ: 182) > ge (KA: 136) “geç”.

těr- (TDBUÜ: 182) > der- (KA: 92) “dermek, toplamak”.

4. İncelme

İncelme bazı ünsüzlerin etkisiyle kelimedeki ünlülerin kalın sıradan ünlülerin ince sıraya geçmesi (Korkmaz, 1992: 160) olarak tanımlanmaktadır; ancak içerisinde inceltici ünsüzlerin bulunmadığı bazı

sözcüklerin incelenmesi olayı “Bulgarcada bāka > beka (Bozkurt, 1999: 40)” inceleme olayının sebeplerinden birinin de uzun ünlüler olduğunu ortaya koymaktadır. İnceleme örneklerine Türkçenin çeşitli dönem ve lehçelerinde rastlanmaktadır:

Karahanlı Türkçesinde (AT. yōri- (TDBUÜ: 179) >) yōri-t > yōrit (yürüt) (Bozkurt, 1999: 150; Mansuroğlu, 1998: 138).

Bulgar Türkçesinde (AT. bāka (TDBUÜ: 172) >) beka (kurbağa) (Bozkurt, 1999: 40; Ercilasun, 2005: 212).

Başkurt Türkçesinde (yāş (TDBUÜ: 69) >) yeş (gözyaşı), (AT. yāş (TDBUÜ: 175) >) yeş (yaş) (Tokatlı, 1994: 33; Bozkurt, 1999: 548).

Azerbaycan Türkçesinde (AT. yīl- (TDBUÜ: 177) >) yıl-an > ilan (yılan), Bulgar Türkçesinde dilom (Ercilasun, 2005: 212; Buran ve Alkaya, 2015: 81; Bozkurt, 1999: 38–303; Ergin, 1981: 90).

Tatarca Türkçesinde (āz (TDBUÜ: 90) >) ez (az), Başkurt Türkçesinde ed (Öner, 1998: 13; Tokatlı, 1994: 33; Bozkurt, 1999: 548).

Nogay Türkçesinde (AT. tāt (TDBUÜ: 175) >) tetli (tatlı) (Atay, 1998: 45; Güllüdağ, 1998: 66).

Karaçay-Malkar Türkçesinde özellikle Balkarcada ve Çerek ağzında görülür. Örneğin, (AT. lāçin (TDBUÜ: 174) >) laçin (şahin, doğan), (AT. tīn (TDBUÜ: 176) >) tīn (ruh, nefes) (Tavkul, 2001: 140; Tavkul, 2003: 28; Bozkurt, 1999: 594; Yılmaz, 2002: 52).

Kırım Tatar Türkçesinde (AT. yāş (TDBUÜ: 175) >) yaş-ıl > yeşil (yeşil), Yeni Uygur Türkçesinde yeşil (Yüksel, 2005: 84; Öztürk, 1994: 10–13; Bozkurt, 1999: 401–402; Kaşgarlı, 1992: 21).

Özbek Türkçesinde (AT. tīn- (TDBUÜ: 176) >) tīn- (dinlemek), (AT. oīyun (TDBUÜ: 177) >) oyun (oyun), (AT. kātun (TDBUÜ: 173) >) 8atin (kadın) (Tekin ve Ölmez, 1999: 134; Bozkurt, 1999: 375; Coşkun, 2000: 9).

Yeni Uygur Türkçesinde (AT. bālīk (TDBUÜ: 172) >) bēlik (balık) (KTLs, 1991: 1110; Öztürk, 1994: 10; Gülensoy, 2000: 155; Kaşgarlı, 1992: 21).

Azerbaycan ağızlarındaki inceleme örnekleri ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

kān (TDBUÜ: 173) > gen (KA: 140) “kan”.

īt (TDBUÜ: 176) > it (KA: 201; NA: 472) “it, köpek”; ithırmānı (ADL: 263, Zagatala) “karışıklık”; itdişeyi (ADL: 263, Kürdemir) “yabani bir bitki türü”.

kīz (TDBUÜ: 176) > giz (NA: 398) “kız”.

sīl- (TDBUÜ: 176) > sil- (KA: 303; NA: 590) “silme”.

sīş (TDBUÜ: 176) > şiş (KA: 317; NA: 606) “şiş, yumru”.

sīş- (TDBUÜ: 176) > şiş (KA: 317) “şişmek”; şişeh (ADL: 533, Ağdam, Ağdere, Bilesuvar, Cebayıl, Culfa, Fuzuli, Goranboy, Hocavend, Kelbecer, Qah, Mingçeşevir, Oğuz, Ordubad, Terter, Tovuz, Zengilan) “ilk defa doğum yapmak üzere olan hayvan”; şişkin (ADL: 533, Basarkeçer) “kibirli”.

yōri- (TDBUÜ: 179) > yeri- (KA: 368; NA: 665) “yürümek”

tīn- (TDBUÜ: 176) > din- (KA: 96) “dinlenmek”; dingel- (ADL: 144, Kazak) “dinlenmek”.

āz (TDBUÜ: 90) > ez (KA: 119) “az”.

yīl- (TDBUÜ: 177) (> yıl-an) > ilan (KA: 191) “yılan”.

5. Kalınlaşma

Kalınlaşma ince ünlülerin, belirli ünsüzlerin kalınlaştırma veya kalın ünlülerin benzeştirme etkilerine bağlı olarak veya daha başka bir sebeple kelimedede ön, iç ve son seslerde kalın sıraya geçmesi (Korkmaz, 1992: 160) olarak tanımlanmaktadır. Birçok çalışmada kalınlaşma olayı farklı sebeplere bağlanmaktadır. Örneğin yukarıdaki tanımda ünsüzlerin kalınlaştırıcı etkisine veya kalın ünlülerin benzeştirici etkisine dayandırılmıştır. Fakat bu sebepler yeterli değildir; çünkü bazen içerisinde kalın ünlünün de kalınlaştırıcı etkiye sahip olan ünsüzlerin de bulunmadığı sözcüklerde kalınlaşma/yarı kalınlaşma olayının gerçekleştiği görülür. Bu da kalınlaşma/yarı kalınlaşma olayının daha farklı nedenlerden de kaynaklanabileceğini ortaya koymaktadır. İşte bu nedenlerden biri de ortaya çıkan birçok ses olayının kaynağı olan uzun ünlülerdir (Yalçın, 2009: 2342).

Uzun ünlülerden kaynaklandığı düşünülen kalınlaşma/yarı kalınlaşma olayına Türkçenin çeşitli dönem, lehçe ve ağızlarında dağınık bir şekilde rastlamak mümkündür.

Volga Bulgar Türkçesinde (AT. ēl (TDBUÜ: 181) >) yāl “il, memleket” (Ercilasun, 2005: 215).

Karahanlı Türkçesinde (AT. çīk “nemli” (TDBUÜ: 103) >) çī “yaş, nem”; (AT. tīş (TDBUÜ: 182) >) tīş/tuş/tişig “diş” (DLT: 121).

Eski Türkiye Türkçesinde (AT. hūn- (TDBUÜ: 185) >) ün-/oñ-/öñ- (çıkmaq, büyüme, yerden bitmek) (Clauson, 1972: 169).

- Yeni Uygur Türkçesinde (AT. ēr- (TDBUÜ: 180) >) har- “yorulmak” (KTLS, 1991: 995; Necip, 1995: 41).
- Hakas Türkçesinde (AT. ēke- (TDBUÜ: 180) >) ğe- “eğelemek” (Killi, 1996: 211).
- Özbek Türkçesinde (AT. yēl (TDBUÜ: 180) >) yāl “at yelesi” (KTLS, 1991: 995).
- Yakut Türkçesinde (AT. tēmin >) tīman “demin, az önce” (TDBUÜ: 182).

Azerbaycan ağızlarında uzun ünlülerden kaynaklanan kalınlaşma örnekleri şu şekilde gösterilebilir:

hūn- (TDBUÜ: 185) “yerden bitmek” unnuca (ADL: 593, Zagatala) “yerden kendiliğinden biten yabancı bitki”, unduca (ADL: 593, Ağbaba, Ağdam, Borçalı, Cebrayıl, Çemberek, Kazak, Oğuz, Mingçeçvir, Tovuz, Zengilan) “yenilebilen türden yerden biten bir tür ot”.

ēr- (TDBUÜ: 180) “yorulmak” > arıĝ-enize (ADL: 17, Ordubad) “yorgun, cansız”.

yēl (TDBUÜ: 180) > yalman (ADL: 620, Berde, Borçalı, Hamamlı) “at yelesi”.

6. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi, sözcüğün ön, iç veya son seslerinde sözcüğün aslında olmayan bir ünsüzün türemesidir (Korkmaz, 1992: 163).

Uzun ünlülerin ikizleşmesi veya kısalması ön, iç ve son seslerde bazı ünsüz türemelerine neden olmaktadır. Liĝeti, ön, iç ve son ses ünsüz türemelerini Türkçedeki uzun ünlülerin ikizleşmesi olayına bağlar ve ikizleşen ünlülerin, özellikle de ön sesteki dar ünlülerin, ilkinin yarım ünlü niteliği taşıyan y sesine dönüştüğünü belirtir. Tekin ise Liĝeti’nin bu görüşünü Çuvaşçadan, Eski Türkçeden, Orta Türkçeden örnekler vererek destekler. Ayrıca uzun ünlülerin ikizleşerek ünlüsünü ünlülere yakın olan ünsüzlere bıraktığı görülür (Tekin, 2003: 308–309). Genel olarak bu türemeye örnek olan ünsüzler şunlardır: y, h, v, l, r, n, ŝ ve s (Çuvaşçadaki “y” karşılığı olan “s”). Bu ünsüz türemelerine hemen her dönemden ve lehçeden örnek verilebilir. Örneğin;

“y ve s” türemesi: yā (A.T) > yāy (Türkmen) > saa (Yakut) > yay (T.T), (yay)

“v” türemesi: ũç (A.T) > veç (Bulgarca), ul- (A.T) > vil- (Bulgarca), (üç)

“h” türemesi: yēti (A. T) > yehti (S. Uyg.) (yedi)

“r” türemesi: kūç- (AT.) > kurçar- (D. Türk.) (kucaklamak)

“n” türemesi: tūç (AT.) > tunç (TT.), (tunç)

“l” türemesi: çībık (AT) > şılıpık (D. Türk)

“ŝ” türemesi: it (Çuvaşça) > iyt (Özbekçe) > işt (Yeni Uygurca); bīt (Çuvaşça) > biyt (Özbekçe) > pışt (S. Uygur/ pişt (Yeni Uygurca) (Tekin, 1995: 158–159; Başdaş, 2007: 97–98).

Bu örneklerle aşağıdaki dönem ve lehçelerde görülen ünsüz türemesi örnekleri de eklenebilir.

Köktürk Türkçesinde (AT. id- (TDBUÜ: 179) >) id-/yid- (göndermek) (Tekin, 2003: 312; Aydın, 2018: 130).

Uygur Türkçesinde (AT. ičan- (TDBUÜ: 175) >) yıçan- (korkmak, çekinmek) (Tekin, 2003: 312).

Harezm Türkçesinde (AT. i (TDBUÜ: 175) >) i+ĝaç > ıĝaç > yıĝaç (aĝaç), Kırgız Türkçesinde cıĝaç (Toparlı, 1998: 26; Başdaş ve Kutlu, 2004: 58).

Karakalpak Türkçesinde (AT. ön (TDBUÜ: 177) >) won (on) (Uygur, 2001: 25).

Kumuk Türkçesinde (AT. iz (TDBUÜ: 183) >) hiz (iz) (Bozkurt, 1999: 608).

Tatar Türkçesinde (AT. ir (TDBUÜ: 175) >) yır (şiir, şarkı, türkü), Kazak Türkçesinde yır > jır (Öner, 1998: 18; Koç ve Doĝan, 2004: 115).

Kumuk Türkçesinde (AT. iĝla- (TDBUÜ: 175) >) yıĝla- > yıla-(aĝla-), Kazak Türkçesinde yıĝla- > yıla- > jıla- (Baykoca, 1998: 52; Koç ve Doĝan, 2004: 115; Öner, 1998: 18).

Azerbaycan ağızlarında uzun ünlülerin kısalması sonucunda ortaya çıkan bazı ünsüz türemesi örneklerine rastlanmaktadır:

sā- (AT. TDBUÜ: 174) > say- (KA: 297) “saymak”; sayĝı (ADL: 476, İmişli) “sayma, yoklama”.

yā (AT. TDBUÜ: 175) > yay (KA: 364) “yay”; yay-uh (ADL: 626, Derbend) “yay şeklinde gökkuşağı”.

7. Tonlulaşma

Tonlulaşma, ünsüzlerin boğumlanması sırasında, ciĝerlerden gelen havaya ses tellerinin titreşerek ton vermesi ve tonsuz ünsüzlere tonluluk niteliği kazandırmasıdır (Korkmaz, 1992: 151).

Ana Türkçede tek heceli kelimelerin sonundaki ötünsüz patlayıcı p, ç, t, k ünsüzleri, Oğuz grubu Türk lehçelerinde, kısa bir ünlüden sonra kendilerini korudukları hâlde (birincil) uzun bir ünlüden sonra ötümlüleşerek sırasıyla b, d, c, g ve ĝ (y) olmuşlardır. Bu gruba (rt) ve (rç) ünsüz grubu da dâhildir (Tekin,

1995: 128–129).

Tekin'in de işaret ettiği bu gelişme, özellikle Oğuz grubu lehçelerinde görülmektedir; ancak bu tür bir seslik değişiminin ilk örneklerine Dîvânü Lûgat'it Türk'te rastlanmaktadır. Örneğin, üd (Oğuz) < üt (delik) (Yakut, Moğol), uyadsılık (utangaçlık) (Oğuz) < uyât < yât < sât (Yakut) (Tekin, 1995: 129).

Oğuz grubu Türk lehçelerinde ünsüzlerin uzun ünlülerden sonra tonlulaşması Azerbaycan Türkçesi dışındaki tüm lehçelerde yalın hâlde belli olmamakla birlikte çekim sırasında ortaya çıkar; ancak Azerbaycan Türkçesinde yalın hâlde de tonlulaşma görülür (dib, uc, ad, ağ vb.). Çekim sırasında ise bütün Oğuz grubu lehçelerinde sezilir (dip > dib+i, but > bud+u, yok > yoğ+u) (Tekin, 1995: 129). Ayrıca Oğuz grubu Türk lehçelerinde “uç- ve aç-” gibi bazı sözcüklerin tonlulaşmaması tonlulaşma olayının uzun ünlülerden kaynaklandığını açıkça göstermektedir. Örneğin, Az. açmag/uçmag, Türkm. açmak/uçmak, TT. açmak/uçmak (KTLS, 1991: 5–6,912–913).

Oğuz grubu Türk lehçelerindeki bu tonlulaşma örneklerinin tamamına yakını, uzun ünlüleri sistemli olarak koruyan Yakut ve Türkmen lehçelerindeki uzun ünlülü sözcüklere denk gelmektedir (Başdaş, 2007: 94).

Tonlulaşmayla ilgili olarak Türkiye Türkçesi yazı dilinde kelime sonunda patlayıcı-tonlu b, c, d, g ünsüzleri bulunmaz; hatta yabancı sözcüklerin sonundaki patlayıcı-tonlular da tonsuzlaşmıştır (kitab > kitap, cild > cilt vs.); ancak bu yerleşmiş kurala rağmen (at > ad, öt > öd vs.) şekillerinin tonlu olarak kullanılmış oluşu bu tonlu kullanımın uzunluğa bağlı olduğuna da bir kanıttır. Ayrıca bu kullanım birçok Oğuz lehçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi şekillenmektedir (Başdaş 2007: 93).

Uzun ünlülerin bıraktığı seslik izlerden biri olan tonlulaşmaya Türk dilinin çeşitli dönem ve lehçelerinden birçok örnek verilebilir:

Eski Türkiye Türkçesinde (AT. kũç (TDBUÜ: 185) >) güc (güç, kuvvet), Türkmen Türkçesinde güyc (Tekin ve Ölmez, 1999: 48–148; KTLS, 1991: 1098; Buran ve Alkaya, 2007: 117, Gülensoy, 2000: 159; Bozkurt, 1999: 344; Demir ve Yılmaz, 2003: 116).

Türkmen Türkçesinde (AT. kōl (TDBUÜ: 178) >) ğol (kol), (AT. kīz (TDBUÜ: 176) >) ğīz (kız); (AT. hūç (TDBUÜ: 179) >) ūci (ucu), (AT. āt (TDBUÜ: 172) >) ādīñ (senin adın) (Tekin ve Ölmez, 1999: 148; KTLS, 1991: 1098; Buran ve Alkaya, 2015: 117, Gülensoy, 2000: 159; Bozkurt, 1999: 344; Demir ve Yılmaz, 2003: 116).

Kazak, Kırgız, Karakalpak, Kumuk ve Gagauz Türkçelerinde (AT. tē- (TDBUÜ: 182) >) de- (demek) (Uygur, 2001: 25; Özkan, 1969: 72; KTLS, 1991: 1048; Gülensoy, 2000: 188; Koç ve Doğan, 2004: 101; Başdaş ve Kutlu, 2004: 44; Öner, 1998: 27).

Gagauz Türkçesinde (kīrū (TDBUÜ: 106) >) ğeri (geri), (Bozkurt, 1999: 278; Özkan, 1969: 72).

Karakalpak Türkçesinde (AT. kūz (TDBUÜ: 185) >) güz (güz), (AT. kārġa(n) (TDBUÜ: 173) >) ġarġa (karga), (kādāş (TDBUÜ: 95) >) ġardaş (kardeş) (Uygur, 2001: 17–18; Tekin ve Ölmez, 1999: 100; Bozkurt, 1999: 476).

Kırım Tatar Türkçesinde (AT. kēmi (TDBUÜ: 181) >) gemi (gemi), (AT. kēçe (TDBUÜ: 182) >) gece (gece), (AT. kōl (TDBUÜ: 184) >) göl (göl); (AT. yēti (TDBUÜ: 182) >) yedi (yedi), (AT. bŭti- (TDBUÜ: 179) >) buda- (budamak) (Yüksel, 2005: 99–101–102–103).

Azerbaycan Türkçesinde (AT. tāġ (TDBUÜ: 174) >) daġ (dağ), (AT. tāş (TDBUÜ: 174) >) daş (taş) (Bozkurt, 1999: 303; Ergin, 1981: 122, 211).

Karakalpak ve Azeri Türkçelerinde (AT. tūz (TDBUÜ: 180) >) duz (tuz) (Bozkurt, 1999: 303–476; Ergin, 1981: 122, 211; Uygur, 2001: 25; Tekin ve Ölmez, 1999: 110).

Tatar Türkçesinde (AT. tōrt (TDBUÜ: 184) >) dürt (dört), Kumuk Türkçesinde dört (KTLS, 1991: 1087; Gülensoy, 2000: 173; Öner, 1998: 16–17–27; Buran ve Alkaya, 2015: 246; Bozkurt, 1999: 609).

Kazak ve Kumuk Türkçelerinde (AT. ēki (TDBUÜ: 181) >) iki+z > egiz (ikiz) (KTLS, 1991: 1048; Gülensoy, 2000: 188; Koç ve Doğan, 2004: 93–94–101; Baykoca, 1998: 45).

Azerbaycan ağızlarında uzun ünlülerin kısalması sonucunda ortaya çıkan tonlulaşma örneklerine rastlanmaktadır:

āt (AT. TDBUÜ: 172) > ad (KA: 2; NA: 194) “isim, ad”.

ātım (TDBUÜ: 172) > addım (KA: 3) “adım”; addamac (ADL: 2, Ağbaba) “merdivan”; addamaş (ADL: 2, Ağdaş, Göyçay, Oğuz, Şemkir) “adımlama neticesinde çeperde oluşan geçit”.

sūt (AT. TDBUÜ: 185) > sūd (KA: 310; NA: 595) “süt”; sūdbaş (ADL: 508, Ordubad) “kaymak”; süddügot (ADL: 508, Ağcabedi) “kavrularak sütte pişirilmiş buğday”.

hārt (AT. TDBUÜ: 173) > ard (KA: 15) “art, arka”.

çātr (AT. TDBUÜ: 172) > çadır (KA: 65; NA: 278) “çadır”.

höt (AT. TDBUÜ: 177) > od (KA: 253) “od, ateş”; oddah (ADL: 425, Ağcabedi, Kazak) “yangın”.
tört (AT. TDBUÜ: 184) > dörd (KA: 101; NA: 321) “dört”; dördem (ADL: 153, Tovuz) “dörder, dört kat”.

küç (AT. TDBUÜ: 185) > güc (KA: 168) “güç, kuvvet”.

yēti (TDBUÜ: 182) > yēddi (KA: 366; NA: 660) “yedi”; yēddilik (ADL: 628, Kazak); yēddiarhadönen (ADL: 627, Megri, Ucar).

toküz (TDBUÜ: 153) > dokğaz, dokğuz, dokkuz (KA: 98) “dokuz”; doqquzdon (ADL: 149, İmişli) “yara adı”; (ADL: 149, Göyçay, Laçın) “iğne yapraklı bir ağaç türü”.

kīrū (TDBUÜ: 106) > gēri (KA: 130) “geri”.

kōl (AT. TDBUÜ: 184) > göl (KA: 162; NA: 404) “göl”; göleş (ADL: 203, Ordubad, Şerur) “göl”.

tēri (TDBUÜ: 181) deri (KA: 94; NA: 312) “deri”.

tēlü (TDBUÜ: 181) deli (KA: 92; NA: 309) “deli”.

tīz (TDBUÜ: 183) > diz (KA: 97; NA: 320) “diz”; dizdih, dizdiy (ADL: Bakı, Cebrayıl, Hamamlı, Gah, Lenkeran, Şeki, Terter, Göyçay, Kürdemir, Mingəçevir) “dizlik, kadın alt ve üst donu”.

8. Sonuç

Türkçenin tarihi dönemlerinde ve çağdaş lehçelerinde ya doğrudan ya da bıraktığı seslik izlerle dolaylı olarak görülen uzun ünlüler, Oğuz Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşıyan Azerbaycan ağızlarında da bırakmış olduğu seslik izlerle kendini hissettirmektedir.

Azerbaycan ağızlarında uzun ünlülerin kısalarırken bırakmış olduğu ünlü ikizleşmesi (diftong) hariç bütün seslik izlere (tonlulaşma, incelme, genişleme, kalınlaşma ünsüz ikizleşmesi, ünsüz türemesi) rastlanmaktadır.

Tespit ettiğimiz bu seslik izlere bakılacak olursa tonlulaşma olayının en fazla görülen seslik iz olduğu söylenilebilir. Bu durum Oğuz Türkçesinin en belirgin özelliklerinden birinin tonlulaşma olması açısından da dikkat çekicidir.

Azerbaycan ağızlarında görülen seslik izlerden incelme ve genişleme olayları, tonlulaşmadan sonra en çok görülen ses olaylarıdır. İncelme olayı $\bar{o} > e$, $\bar{a} > e/\bar{e}$, $\bar{i} > i$ ses değişimleri arasında yaşanmış olup, daha çok $\bar{i} > i$ değişiminde kendini göstermiştir. Genişleme olayına ait olarak tespit edilen örnekler $\bar{e} > e$, $\bar{i} > a$ ve $\bar{u} > o$ değişimlerine uğramıştır. Kalınlaşma olayı ise $\bar{e}/\bar{e} > a$ ile $\bar{u} > u$ değişimlerine uğramıştır. Ünsüz türemesi açısından tespit edilen örnekler ise y ünsüzünün son seste türediği örnekler dayanmaktadır.

Kaynaklar

Alkaya, E. (2008). *Sibirya Tatar Türkçesi*. Ankara: Turkish Studies Yayınları. (STT).

Alkaya, E. (2014). *Mişer Tatar Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları. (MTT).

Atay, A. (1998). *Nogay Türkçesi Grameri*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge, Kültür, Sanat Yayınları.

Azerbaycan Dialektoloji Lüğeti I-II. (2010). Türk Dil Kurumu Yayınları. (ADL).

Başdaş, C. ve Kutlu, A. (2004). *Kırgız Türkçesi Grameri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları.

Başdaş, C. (2007). Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları (Osman Nedim Tuna Armağanı)*. Volume 2/2 spring. s. 89–101. www.turkishstudies.net.

Baykoca, A. N. (1998). *Kumuk Türkçesi Grameri*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi

Bozkurt, F. (2002). *Türklerin Dili*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Buran, A. ve Alkaya, E. (2015). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Buran, A. (2007). Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler. *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (10–12 Nisan 2006)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, s. 31–47.

Coşkun, V. (2000). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Demir, N. ve Yılmaz, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Doerfer, G. (1995). Kırım Tatarcası. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. (Çev: Mustafa Argunşah). Sayı–94, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları. s. 177–203.

Ercilasun, A. B. (2005). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergin, M. (1981). *Azeri Türkçesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (DKH).

- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülensoy, T. vd. (2009). *Nahçıvan Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (NA).
- Güllüdağ, N. (1998). *Nogay Türkçesi Grameri (Nogaylar-Dil Özellikleri-Metin-Sözlük)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Kara, M. (2000). *Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaman, E. (2011). *Karabağ Ağzları I-II*. Kesit Yayınları. (KA).
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I* (1991). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaşgarlı, S. M. (1992). *Modern Uygur Türkçesi Grameri*. İstanbul: Orkun Yayınevi.
- Kıvrakdal, İ. (2000). *Çıpçixley Uçma Troxka "Lietuva Karaylarının Yırları" (Giriş-İnceleme- Metinler-Sözlük)*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Koç, K. ve Doğan, O. (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*. (Redaktör: Ayabek Bayniyazov). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mansuroğlu, M. (1998). *Karahanlıca. Tarihî Türk Şiveleri*. (Çev.: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. s. 133-171.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri (Giriş-Ses Bilgisi- Şekil Bilgisi- Cümle-Sözlük-Metin Örnekleri)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, R. (1994). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Seçgin, S. (2003). *Ağamusa Axundov Filologiya Elmleri Doktoru Proffesor Azerbaycan Dilinin Fonetikası*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Tavkul, U. (2001). *Karaçay-Malkar Türkçesinin Kelime Hazinesi ve Ses Değişmeleri Bakımından Eski Türkçe İle Mukayesesi. Bilig Dergisi*. Sayı: 19/Güz. s. 121-143.
- Tavkul, U. (2003). *Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Sayı: 15. s. 45-81.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (1999). *Türk Dilleri (Giriş)*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yayınları. (TDBUÜ)
- Tekin, T. (2003). *Altay Dilleri Teorisi. Makaleler I/Altayistik*. (Yayıma Hazırlayan: Emine Yılmaz ve Nurettin Demir). Ankara: Grafiker Yayınları. s. 73-86.
- Tokatlı, S. (1994). *Başkurt Türkçesi Grameri*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Toparlı, R. (1998). *Harezmi Türkçesi*. Sivas: Dilek Matbaacılık.
- Uygur, C. V. (2001). *Karakalpak Türkçesi Grameri (Fonetik-Morfoloji-Sentaks)*. Denizli: Bilal Ofset.
- Üstüner, A. (2003). *Türkçede Pekiştirme*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- Yalçın, S. K. (2009). *Türkçede Artdamaksillaşma Olayının Birincil Uzun Ünlülerle İlgisi Üzerine Bir Değerlendirme. Turkish Studies, C. 4, S. 8, s. 2340-2357*.
- Yalçın, S. K. (2013). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yalçın, S. K. (2015). *Türkçede Son Seste Görülen Ünlü Türemeleri Üzerine Bir Değerlendirme. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 54, s. 51-69*.
- Yalçın, S. K. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yılmaz, E. (2002). *Karaçay-Balkarca. Türkbilig (Anadolu ve Rumeli Ağzları Semineri)*. Sayı: 4. s. 48-58.
- Yüksel, Z. (2005). *Kırım Tatar Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*. Ankara: Semih Eğitim Kültür Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
